

TEMEL KAVRAM VE KELİMELER

Bedesten(Far.): değerli eşyaların alınıp satıldığı kapalı tarihî çarşı

Arasta (Far):Çarşılarda veya alışveriş bölgelerinde aynı işi yapan esnafın bir arada bulunduğu bölüm

Han (Far): Yol üzerinde veya kasabalarda yolcuların konaklamalarına yarayan yapı.

Kervan (Far):Uzak yerlere yolcu ve ticaret eşyası taşıyan yük hayvanları (deve, at, katır)

Saray: (Far) Hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı.

Kervansaray(Far): Ana yollarda kervanların konaklaması için yapılan büyük han

Panayır (Rum.): Belli zamanlarda ve genellikle küçük yerleşim birimlerinde kurulan, sergi niteliğini de taşıyan büyük pazar

Ribat (Ar.) Başlangıçta; korunma, savunma gözetleme ve askeri amaçla yapılan ribatlar karakol veya ordugah olarak inşa edilmiş küçük kalelerdir. Sınırların genişlemesiyle buralar ticari amaç için kullanılmaya başlanmıştır.

Kapan: Osmanlılar döneminde yiyecek ve giyecek eşyanın toptan satıldığı yer: Unkapanı, Yağkapanı, Balkapanı gibi.

Monarşi: (Fr.) Siyasi otoritenin genellikle miras yolu ile bir kişinin üzerinde toplandığı devlet düzeni veya rejim, tek erklik

Otokrasi: Monarşiden farklı olarak yönetim miras yoluyla değil, kişiler tarafından ele geçirilmesiyle olur.

"Karum": Asurların pazar yerlerine verdiği addır. İlk çağda Asurlar tüccarları "Karum" adını verdikleri pazar semtlerinde toplanır ve burada ticaret yaparlardı. Bu nedenle Asur kolonilerine de "Karum" ismini vermişlerdir.

Agora (Rum) : Şehir devletlerinin ticaretinin yapıldığı kent meydanına çarşı veya Pazar yeri anlamında kullanmışlardır. Yunan klasik devrinde, sitenin yönetim, politika ve ticaret işlerini konuşmak için halkın toplandığı alan, halk meydanı

Aristokratlar: (fr) Soylu

ORTA ÇAĞ'DA SİYASİ YAPILAR

651 Sasani Devleti'nin yıkılması

711 Vizigot Krallığı'nın sona ermesi

1000 İslamiyet'in Hindistan'da yayılmaya başlaması

1054 Katolik-Ortodoks bölünmesi

1196 Moğol İmparatorluğu'nun kurulması

1215 Magna Carta (Manga Karta)

1227 Moğol İmparatorluğu'nun parçalanması

1295 İngiltere'de parlamenter sisteme geçilmesi

1337-1453 Yüzyıl Savaşları

1347-1351 Avrupa'da Veba Salgını

Kavimler göçü nedeniyle Roma İmparatorluğu 395'te Batı ve Doğu Roma olmak üzere ikiye bölündü. Batı Roma İmparatorluğu'nun 476'da yıkılmasından sonra Avrupa'nın sosyo-ekonomik ve toplumsal yapısında büyük değişiklikler yaşanmasına neden oldu.

Bu tarihten itibaren Germen kabileleri kendi devletlerini kurarak bugünkü Avrupa devletlerinin temellerini atmıştır. Bu durum, Avrupa'nın güçlü bir devlet otoritesinden yoksun kalmasına, büyük bir karmaşaya sürüklenmesine sebep oldu. Avrupa'da **Frank, Vizigot, Ostrogot, Sakson** gibi Germen krallıkları kurularak feodal sistemin oluşmasına neden oldu.

Orta Çağ Avrupası'nda siyasi yapıyı şekillendiren ve bu döneme damgasını vuran sistem "**feodalizm**" denir.

Feodalizm

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılma sürecine girmesiyle kitlik ve savaş korkusu halkın can ve mal güvenliği endişesine kapılmasına neden oldu.

Bundan sonra halk yaşadıkları bölgelerin büyük toprak sahibi lordlarına sığınmalarına neden oldu.

Feodalite Sistemi; güçlü savaş lordlarının egemen güç kabul edildiği, zayıfların kendilerini efendilerine emanet ederek karşılığında sadakatle hizmet sözü verdikleri bir toplum yapısıdır.

Bu sisteme göre siyasi güç; krala ait olup kral, siyasi otoritesini mutlak sadakat koşuluyla ve kontrollü olarak derebeyleriyle paylaşmıştır.

Lortlar, kendisine sığınan köylü sınıfını korumak ve topraklarına toprak katabilmek için sadık bir silahlı güce ihtiyaç duymuştur. Kendilerine sığınan halkın yetişkin erkeklerine savaş tekniklerini öğreterek profesyonel savaşçılar yetiştirmişlerdir ki buna şövalye denmiştir.

Doğu Roma (Bizans)

Doğu Roma İmparatorluğu Orta Çağ'da; Anadolu, Balkanlar, Mısır, Suriye, Filistin ve Kuzey Afrika coğrafyasında etkili olmuştur.

Hellenizm ve Ortodoksluk gibi kültürel bileşenler sonucu Bizans İmparatorluğu, Batı Roma İmparatorluğu'ndan farklı bir siyasi yapı hâline gelmiştir.

Roma İmparatorluğu bir çeşit cumhuriyet ile yönetilirken Bizans imparatoru gücünü tanrıdan alan otokrat bir yönetim sergilemiştir.

Bu siyasi anlayışıyla Bizans imparatorları özellikle Sasani ve Hellenistik Dönem monarşilerinden etkilenmiştir.

Orta Çağ boyunca varlığını sürdüren Bizans İmparatorluğu, 1453'te İstanbul'un Fethi'yle Türkler tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Otokrasi Nedir?

Otokrasi, monarşinin bir çeşidi olup bütün siyasi yetkiler kralın elindedir. Monarşiden farklı olarak otokraside, yönetim miras yoluyla babadan oğla değil, kişiler tarafından belirlenen şahıslar kral olmuştur.

SASANİLER

Güçlü bir devlet geleneğine sahip olan Sasaniler, Kafkasya, Mezopotamya ve İran'a hükmetmiştir.

İmparatorluğu'nun yönetim şekli monarşiydi. İmparatorluğun başında **Şehinşah** (Kralların Kralı) unvanını kullanan hükümdar bulunmaktaydı.

Kral çoğu kez kendisinden sonra başa geçecek kişiyi yardımcısı olarak tayin etmiş ve onun siyaset sanatını öğrenmesi için önemli eyaletlerden birinin başına getirmiştir.

Krallar, Tanrı Ahuramazda'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak mutlak otoriteye sahiptir. Bunun açık göstergesi, Sasani madeni paralarının bir yüzünde hükümdarın diğer yüzünde kutsal ateşin resmedilmesidir.

Bizans İmparatorluğu ile yaptıkları uzun savaşlar sonucunda, Anadolu'yu hâkimiyetleri altına alan Sasaniler, İstanbul'u kuşatmıştır.

Ancak Bizans'ın özellikle deniz gücü karşısında etkisiz kalan Sasani Devleti, Anadolu'dan çekilmek zorunda kalmıştır.

VII. yüzyılda Suriye- Filistin hattını fetheden Müslüman Araplar ise İran, Mezopotamya ve Kuzey Suriye'deki Bizans birliklerini yenilgiye uğratmıştır.

Sasaniler, Hz. Ömer Dönemi'nde yapılan Nihavend Savaşı'nda Müslüman Araplara yenilerek 651 yılında yıkılmıştır.

MOĞOL İMPARATORLUĞU

Moğol İmparatorluğu'nu kuran **Temuçin**'dir. Temuçin, 1206 yılında yapılan kurultayda Türk-Moğol boyları tarafından kağan seçilmiş ve Cengiz unvanı verilmiştir.

Moğol boylarını uzun mücadelelerden sonra bir araya toplayan Cengiz Han, istila hareketleri ile tarihte dünyanın en geniş kara imparatorluğunu kurmuştur.

Cengiz Han hayattayken imparatorluk topraklarını dört oğlu arasında paylaşmıştır.

Moğollar üzerinde Şamanizm'in önemli bir etkisi vardır. Şamanların söyledikleri gerek toplum üzerinde gerekse idareciler üzerinde etkilidir.

İMPARATORLUKLARDA SOSYAL DURUM

Avrupa'da: (Dük-Kont

Germen kralları, Roma İmparatorluğu'nun eyalet yönetim sistemi gibi bir idari yapı kurmuştur.

Bu eyaletlerin başında valiler görevlendirilmişler ve buna "**dük**" derlerdi. Eyaletlerden daha küçük yönetim birimleri ise kontlar tarafından yönetilirdi.

Her eyaletin kendi ordusu olup bu orduların her birine kumanda etme görevi de bir düke verilmiştir.

Bu düzen, zamanla Avrupa'da feodal sistemi ortaya çıkarmıştır.

Krallar, meclislerinde kontlar ve piskoposlara danışarak karar vermeleri yetkilerini paylaştıkları anlamına gelir.

Kontlar, imparatorun tebaasını ruhban sınıfına itaate zorlamış, piskoposlar da halkı kontların yerel iktidarına tabi olmaya çağırmıştır.

Sasanilerde;

Sasanilerde de Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi yönetime **aristokratlar** hâkimdir.

Sasani İmparatorluğu'ndaki danışma meclisi, Roma'daki konsüllerle benzerlik gösterse de Sasanilerin soya bağlı hanedan üyelerinin mecliste etkin olması, Roma'dan farklılık göstermiştir.

Ayrıca Sasani İmparatorluğu'ndaki siyasi meşruiyet ve idari yapı, dinî bir karakter taşımaktadır.

Örnek test sorusu:

"Ülkenin temeli vergidir, bu da adaletle yükselir, zulümle değil."

Aşağıdakilerden hangisi Sasani hükümdarı Erdeşir Babekan'ın bu sözüne uygun bir tutumdur?

- A) Gümrük vergilerinin artırılması
- B) Hâkimlerin kanunlarına itiraz edilmemesi
- C) Vatandaşlardan gelirine göre vergi alınması
- D) Hükümdarlara kutsallık atfedilmesi
- E) Monarşik yönetimin güçlendirilmesi

Doğru Cevap "C" dir.

Moğollarda;

Moğol İmparatorluğu'nda kurultay adında bir danışma meclisi vardır. Bu kurultaydaki görevli soylulardan oluşlarına göre değil liyakat esasına göre seçilmiştir.

Orta Çağ'da Avrupa'da Veba Salgını (1347-1351)

1347'nin sonunda Sicilya'da görülen veba, ilk olarak Bizans topraklarını vurmuş ve Avrupa'ya; Venedik, Cenova gibi liman kentleri üzerinden girmiştir.

Bu salgın nedeniyle Avrupa nüfusunun neredeyse yarısına yakını ölmüştür.

Avrupa'nın demografik haritasını değiştiren bu hastalık, halkın psikolojik olarak güvensizlik ve korku yaşamasına neden olmuştur.

Sosyal ilişkileri zayıflatmış, ticareti ve dini uygulamaları durma noktasına getirmiştir.

Çok sayıda kişinin ölmesi her alanda bir değişime neden olmuştur.

İMPARATORLUKLARDA EKONOMİK DURUM

Bizans İmparatorluğu'nda hayat ve geçim tarzı ticarete dayanmaktadır.

Çin ve Hindistan'dan gelen ticari ürünlerin Avrupa'ya sevk edilmesi, Bizanslı tüccarlar sayesinde olmuştur.

İpek ticareti Bizanslılar ile Sasanileri karşı karşıya getirmiş ve Bizans İmparatorluğu, Sasanilere karşı Türklerle ittifak kurmuştur.

Sasani Devleti'nde ekonomi, topraktan alınan vergilere dayanmaktadır.

Sasaniler, gelirlerini artırmak için üreticiyi destekleyen yasalar çıkarmış, zaten geniş olan ticaret ağını daha da büyümüştür. Ayrıca Hint Okyanusu'nda, Orta Asya'da ve Güney Rusya'da uluslararası ticarete egemen olmuşlardır.

Geniş bir coğrafyada hâkimiyet kuran Sasani Devleti'nde, Perslerdeki satraplık sistemine benzer daha merkezî bir eyalet sistemi uygulanmıştır.

Moğol İmparatorluğu'nun merkezi konumundaki İç Asya'da iklim şartları tarım için elverişli değildi. Bu nedenle halkın ana geçim kaynağı hayvancılık olmuştur.

Hayvanlar için otlak arayışları sonucunda Moğollar, konar-göçer bir yaşam tarzını benimsemiştir.

Ekonomileri her ne kadar hayvancılığa dayansa da yerleşik topluluklar ile ticarete önem vermişlerdir.

İMPARATORLUKLARDA ASKERİ DURUM

Bizans ordusunun asıl gücünü, eyalet birlikleri oluşturmuştur. XI. yüzyılın ikinci yarısında ise ücretli askerler ordunun aslı unsuru hâline gelmiştir.

Bizans ordusunda; İngiliz, Frank, Norman, Bulgar, Gürcü, Peçenek, Kıpçak, Uz gibi ücretli askerler görev almıştır.

Moğol ordusu gönüllü birliklerden oluşmaktadır. Moğol ordusu, Mao-dun (Mete Han)'un geliştirdiği onlu teşkilata uygun olarak on, yüz, bin ve on bin şeklinde bölümlere ayrılmıştır.

Moğol ordusu hafif süvari birliklerinden oluştuğu için hızlı hareket kabiliyetine sahiptir.

ORTA ÇAĞ'DA ORDU

Avrupa orduları

Batı Avrupa'da VIII. yüzyılda Franklar askerî bir düzen olan feodal sistemi geliştirmiştir. Buna göre kral; soylu şövalyelere at, zırh, mızrak, kılıç, kalkan gibi ihtiyaçlarını satın alabilmeleri ve askerî eğitimlerinde gerekli masrafları karşılayabilmeleri için kraliyet topraklarından belli ölçüde arazi bağışlamıştır.

Şövalyeler de krala bağlılık yemini ederek kralın savaşçısı olmuştur. Feodalizmde fakir olan serfler, askere nadiren alınmıştır.

Orta Çağ'da siyasi birlikten yoksun olan Avrupa'da ordular küçük oldukları için uzun süreli seferler düzenleyememiştir. Disiplin yönünden genelde zayıf olan Avrupa ordularında güçlü vasallar her fırsatta kralın otoritesine karşı çıkmıştır.

Orta Çağ'da Avrupa'da şövalyeler, okçular ve kuşatma teknikleri etrafında dönen kara savaşları sıkça görülürdü.

Türk - Moğol Orduları

Türk ve Moğol orduları genelde atlı okçulardan oluşurdu. Hem Türk hem de Moğol askerleri çok disiplinli olup büyük bir cesaretle savaşmış ve hafif süvari teknikleri kullanmıştır. Cengiz Han, Türklerin oluşturduğu onlu sisteme göre güçlü bir idari ve askerî düzen kurmuştur. Franklar, Haçlı Seferlerinde çok sayıda Müslüman ve Türk atlı okçularıyla karşılaşmıştır. Hareket kabiliyeti oldukça yüksek olan bu birliklerin başarısını gören Haçlılar, Türk atlı okçularından yararlanmak istemiştir.

Sasani Ordusu

Sasani ordusu da Türk ve Moğol ordusunda olduğu gibi onlu sisteme göre düzenlenmiştir. Değişik etnik gruplardan oluşan Sasani ordusunda; -bağlı kavimlerin ve devletlerin gönderdikleri birlikler, -ücretli askerler -ve savaş esirleri yer almıştır.

Bizans Ordusu

Bizans ordusu, sayıları çok fazla olmayan ve İstanbul'da bulunan merkez kuvvetlerinin yanı sıra eyalet askerleri, tâbi devletlerin gönderdiği yardımcı kuvvetler ve ücretli askerlerden oluşmuştur. Bizans İmparatorluğu'nda XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ücretli askerler ordunun asli unsuru hâline gelmiştir. XI. Yüzyıldaki ücretli askerlerin büyük bir kısmı Türklerden oluşmuştur. Peçenek, Kuman ve Uzlardan oluşan bu ücretli Türk birlikleri, kendi komutanlarının idaresinde Bizans ordusu içinde savaşmıştır. Malazgirt Savaşı sırasında, Bizans ordusu içerisindeki ücretli Türk boyları, Selçuklular tarafına geçmesi Bizans'ın yenilmesine neden olmuştur.

XIV. ve XV. Yüzyılda Ordu

XIV. yüzyıldan sonra ise İngiltere ve Fransa gibi krallıklar ordularında maaş karşılığı asker bulundurmaya başlamıştır.

Böylece Avrupa'da askerlik mesleği ortaya çıkmıştır. XIV. yüzyıldan itibaren devletler sürekli piyade kitaları bulundurmaya başlamıştır. Savaş tarihini değiştirecek olan top tüfek gibi ateşli silahlar, 1331'den sonra kullanılmaya başlanmıştır. Fransa XV. yüzyılda silahlı askerlerden oluşan daimî bir kıta oluşturmaya başlamış Osmanlılar ise buna XIV. yüzyılda yeniçeri birlikleri ile başlamıştır.

YERLEŞİK VE KONAR-GÖÇERLER ARASINDAKİ SAVAŞLAR

Yerleşik topluluklar üretimde, konar-göçer topluluklar ise askerlik alanında birbirlerine karşı üstünlük kurmuştu. Başlıca geçim kaynağı hayvancılık olan konar-göçer toplulukların ekonomileri, ihtiyaçlarını karşılamada yetersizdi. Bu nedenle konar-göçer topluluklar -ya yerleşik topluluklarla ticaret yoluyla mal değişikliği yapmak -ya da savaş yoluyla yerleşik toplulukların mallarına sahip olmak istemiştir. Konar-göçerler ile yerleşik topluluklar arasındaki savaşlarda genellikle konar-göçerler üstünlük sağlamıştır. Konar-göçer topluluklar dışa açık ve savaşçı bir yaşam biçimine sahipken -Yerleşik topluluklar bunun tam tersine dışa kapalı ve barışçı bir yaşam biçimini benimsemiştir.

Konar-göçer Ordusu

Orta Asya'nın konar-göçeri dünyanın en iyi askeridir. Çünkü bu askerler yerleşik devletlerde görülen ağır donanımlı ve hareket kabiliyeti kısıtlı piyade ordularının aksine hafif silahlı ve hızlı hücum yapabilen süvarilerden oluşurdu. Konar-göçer askeri, dayanıklı, disiplinli, uyumlu ve süreklidir. Konar-göçerler zırh, hançer ve mızrak kullanmış ve ayrıca oklarını daha uzağa fırlatmalarını sağlayan yayı geliştirmiştir. Bu ordularda kadınlar da gerektiğinde savaşa katılırdı. Konar-göçerlere kuşatma sırasında, etrafı surlarla çevrili olan güçlü şehirler zorluk çıkarmıştır. Bu kuşatma araçlarından yoksun olmalarıyla ilgiliydi.

ARTI ÜRÜN:

Artı Ürün Nedir?

Tarımla geçinen toplumlarda kuraklık, beraberinde kıtlığı getirdiği için önemli bir sorun olmuştur. İnsanoğlunun ihtiyacından fazla ürettiği ürüne artı ürün denmiştir. Yani üretim fazlası ürün. Yağışın bol olduğu ve doğal besin kaynaklarının bol olduğu bölgelerde bir anlam ifade etmeyebilir ama üretim fazlası artı ürün kurak bölgelerde hayati öneme sahiptir.

Artı Ürün;

Ürünün paylaşımı
Depolanması
Korunması
Değiş tokuş işini insan hayatına getirerek toplumda yardımlaşmayı, tanışmayı, işbirliğini ve çalışmayı sağlamıştır.

Artı Ürünün Ortaya Çıkış Sebepleri;

-Doğabilecek kuraklığa karşı önlem
-Uzun süreli kuşatma ve saldırılara karşı hazırlık
-Diğer ürünlerle takasa girme isteği
-Kurak bölgelerde sulama kanallarının yapılması neticesinde ihtiyaçtan fazla ürünün ortaya çıkmasına artı ürün denir.

Artı Ürünün Sonuçları

Artı ürüne sahibi olan şehirler diğer şehirlere göre daha güçlü duruma gelmiştir.

Artı ürünü elde edebilmek için sulama kanalları yapılmış bu durum üretimin planlanması, ürünün depolanması ve korunması gerekli hâle gelmiştir.

Artı ürün ile ortaya çıkan değiş tokuş mesleklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. (Çiftçi, tüccar, esnaf vb)

Artı üründen devletler vergi almaya başlamıştır.

Toplumsal tabakalaşmaya neden olmuştur.

Toprak mülkiyeti;**Sümerlerde;**

tapınaklara ait topraklar

Kent yöneticilerine ait topraklar

Ve ortakçı usulü ile işlenen köylülere ait topraklar şeklindeydi.

Hititlerde;

Büyük ve küçük tımar parçalarına bölünmüştü.

Vergiler; Emek, Nakti ve Ayni

Emek yoluyla, nakdî ve ayni olarak üç şekilde ödenmiştir.

Mısır'da vergiler ve kiralara kral adına tüm ekili topraklardan düzenli bir şekilde alınmış ve kamu binalarında çok sayıda insan çalıştırılmıştır.

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA (SINIFLARA AYRILMA)

Toplumsal tabakalaşma, insanlar arasındaki ekonomik ve toplumsal eşitsizliğin görünür hâle gelmesidir. Buna göre toplumlar, hiyerarşik bir düzen içerisinde sınıflandırılır.

Üretimin gelişmesiyle zenginliğin artması sonucu tabakalaşmada da artış olmuştur.

Tarih boyunca kölelik, kast sistemi ve mevkîe bağlı sistem gibi toplumsal tabakalaşmalardan söz edilebilir. Bunun en belirgin örneği Hindistan'daki Kast sistemi ile Avrupa'daki Feodal yapıyı örnek verebiliriz.

Kast sistemi, bir kişinin toplumsal konumunun yaşamı boyunca belirlendiği toplumsal bir düzendir. Bu sistemin ekonomik kurallarını dinsel statüler belirlemiştir.

Hindu inancına göre yaşam, geçici olarak beden kazanmaktır. İnsanın gelecek yaşamındaki statüsünü belirleyen onun bu hayatındaki eylem ve tutumlarıdır. Bir kastan diğer kasta geçiş yoktur. Evlilikler aynı kast sistemi içinde yapılmaktadır.

Kast sistemi;

brahmanlar (din adamları),

kşatriyalar (askerler),

vaisyalar (çalışanlar)

sudralar (işçiler ve köleler) sınıflarından oluşturmuştur

İLK VE ORTA ÇAĞ'DA TİCARET YOLLARI

Tarihte bilinen başlıca en önemli dört ticaret yolu vardır.

Bunlar;

Kral Yolu

İpek Yolu

Kürk Yolu

Baharat Yolu

Kral Yolu; Pers İmparatoru Darius tarafından yaptırılmıştır.

Pers İmparatorluğu'nun başkenti **Sus'dan** başlayıp Anadolu'da, Ege Bölgesi'nde İzmir yakınlarında bulunan

Sardes'te kadar uzanmaktaydı.

Kral Yolu'nun Efes'ten Mezopotamya'ya kadar uzanan bölümünü ilk kez Lidyalılar, yapmıştır. Pers İmparatoru Darius yolu iyileştirip parçaları birleştirerek ve Sus'a kadar uzatarak daha kullanışlı hale getirmiştir.

İpek Yolu:

İlk ve Orta Çağlarda Çin ve Orta Doğu ile Batı ülkeleri arasındaki transit kara ticaretinde kullanılan en işlek ticaret yoludur.

Çin'den başlayan İpek Yolu zaman içinde birçok kola ayrılmıştır. Bir kolu Doğu Türkistan, Moğolistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'ı geçip Hazar Denizi'ne ulaşırken diğer kolu da İran üzerinden Suriye'nin Lazkiye Limanı'na ve Anadolu üzerinden Avrupa'ya kadar uzanır. Ayrıca Karakurum Dağları'nı aşarak İran üzerinden Anadolu'ya, buradan da deniz yolu veya Trakya üzerinden kara yolu ile Avrupa'ya giden büyük bir kolu vardır. İpek Yolu insan eliyle açılmış bir yol değildir. Bu yol geniş vadi yatakları ile kervanların konaklamalarına yarayacak vahalardan oluşmuştur. Bu vahalarda **zamanla Turfan, Aksu, Kaşgar, Hotan, Yarkent** gibi şehirler kurulmuştur.

İpek Yolu, geçtiği bölgeleri iktisadi açıdan kalkındırıp halkın refah seviyesini yükseltirken aynı zamanda Doğu-Batı uygarlıkları arasında bir köprü olmuş, ulusların birbiriyle tanışmasında, kültür alışverişinde etkin rol oynamıştır.

İpek Yolu'nun sağladığı ekonomik, kültürel ve sosyal

zenginlikler Çinliler, Türkler, Moğollar, Farslar, Araplar ve Ruslar arasında hâkimiyet mücadelesi yaşanmasına neden olmuştur. İpek Yolu'na hâkim olan kavimler, dünya siyasetinde etkin rol oynamışlardır.

Hunlar, Avarlar ve Kök Türkler İpek Yolu'na egemen olan Türk devletleridir. Karahanlıların ve Gaznelilerin hızlı yükselişinin nedenlerinden biri de İpek Yolu'nun kilit noktaları olan **Hotin** ve **Kabil** gibi şehirleri ticari merkez olarak kullanmalarındadır.

İpek Yolu Moğolların hâkimiyetinden sonra canlılığını yitirmiş, diğer yolların ve coğrafi keşifler sonrasında deniz yollarının gölgesinde kalmıştır.

Kürk Yolu

Don Nehri'nin denize döküldüğü yerden başlayıp Ural Dağları ve Güney Sibiryaya ormanları sınırından Altaylar'a, Sayan Dağları üzerinden Çin'e ve Amur Nehri'ne ulaşır.

Kürk yolunda başlıca; **Sincap, sansar, tilki, samur, kunduz, vaşak, gelincik ve geyik** gibi tüyleri güzel ve yumuşak olan hayvanların deri ve postlarının taşınarak ticareti yapılmıştır. Bundan dolayı bu yola "Kürk Yolu" adı verilmiştir.

Örnek Test Sorusu:

Aşağıdakilerden hangisi Ticari bir mekân olarak gösterilemez?

- Karum
- Bedesten
- Hipodrom
- Han
- Ribat

Cevap: C

"A" Seçeneğindeki "Karum" Asurların pazar yerlerine verdiği addır.

"C" Seçeneğinde ise Hipodrom; eski devirlerde at ve atlı araba yarışlarının yapıldığı ve seyredildiği yer.

Baharat Yolu

Hindistan'dan başlayarak Avrupa'ya ulaşan bu ticaret yoluna Baharat Yolu denmiştir. Baharat çeşitleri Hindistan ve Seylan'dan (Sri Lanka) Kızıldeniz'deki Akabe Körfezi'ne, Yemen kıyılarına ya da Basra Körfezi'ne deniz yoluyla taşınırdı. Baharatlar buradan kara yoluyla Fenike ve Filistin kıyılarına, Mısır'da İskenderiye'ye ve Karadeniz'e ulaştırılır ve yeniden deniz yoluyla Avrupa'ya taşınırdı. Baharat Yolu, Coğrafi Keşifler sonucunda önemini kaybetmiştir.

Avrupa'ya kadar ulaşan İpek ve Baharat yollarını ele geçiren Türk İslam devletlerinin kısa sürede zenginleşmesinden olumsuz etkilenen Avrupalılar, bu yollara egemen olmak için Haçlı Seferleri düzenleyerek çok sayıda kan dökmelerine rağmen başarılı olamamışlardır.

Örnek Test Sorusu:

Tarih öğretmeni, öğrencilerinin İpek Yolu'nda seyahat eden bir seyyah olduklarını hayal etmelerini istemiştir.

Çocuklukta öğrencilerin bu hayalleri aşağıdakilerden hangisini diğerleri kadar rastlanması beklenmez.

- A) Limanlara
- B) Ribatlara
- C) Hanlara
- D) Çarşılara
- D) Hanlara
- E) Kervansaraylara

Doğru Cevap: "A" dir.

KANUNLAR GELİŞİYOR

Roma Hukuku

İlk siyasi oluşumlarda devlet ve toplum hayatını düzen ve disiplinini sağlamak için gelenek haline gelmiş kurallara göre düzenlenmiştir.

Daha sonra adet, görenek ve geleneklerine göre düzenlenen hukuk kuralları yazıya dökülmüştür.

Roma İmparatorluğu'ndaki hukuk kuralları da benzer şekilde gelişmiştir.

MÖ 753 yılında kurulduğu kabul edilen Roma devleti Doğu Roma İmparatoru Justinianus'un (Jüstinyanus) dönemine kadar geçen sürede Roma ve egemenliği altındaki ülkelerde uygulanmış olan hukuka Roma Hukuku denir.

Roma Hukuku, bugünkü Avrupa ülkelerinde uygulanan hukuk sisteminin temelini oluşturur.

Bu hukuk sisteminin ilk basamağı "12 Levha Kanunları"dır. Patricilerin uygulamalarına karşı çıkan plepler kölelerin desteği ile ayaklanmaları sonucunda çıkan karışıklıkları dindirmek için bu kanunlar gündeme gelmiştir.

Justinianus Kanunları (527-565)

Doğu Roma İmparatoru olan Justinianus ilk defa kamu ve özel hukuk ayrımı yapılmıştır.

Özellikle aile, kişi ve miras hukuku konularındaki düzenlemeler, günümüz medeni hukukunun temelini teşkil etmektedir.

Justinianus Kanunları'nda suç ve ceza sisteminde suçluyu arındırma, iyileştirme ve caydırma amacı vardır.

Bu kanunlarda hapis cezası uygulaması yoktur ve bunun yerine suçluların manastırlara kapatılması yoluna başvurulmuştur. Manastıra kapatılmasındaki amaç orada ıslah edilmesine yönelik böyle bir uygulamaya başvurulmuştur. Adam öldürme gibi suçlarda ise sürgün, servete el koyma gibi cezalar da uygulandığı görülmektedir.

Cengiz Han Yasası

Moğol İmparatorluğu'nun hukuk ve askerlik işlerini düzenleyen kanunlara "Cengiz Han Yasası" veya "Büyük Yasa" denilmiştir. Cengiz Han Yasası, nesilden nesile aktarılan Türk ve Moğol törelerinin yazılı hâle getirilerek düzenlenmiş şeklidir. Cengiz Han, kağan seçildiği 1206 yılı kurultayında bu kurallara bazı ilaveler yapmış ve bunları resmen yürürlüğe koymuştur. Bu yasalar, İslamiyet'i kabul eden Moğol hanedanları tarafından da uygulanmıştır.

4. ÜNİTE ÖZET NOTLAR-DERS NOTLARI

Türk adı tarihte ilk defa Çin kaynaklarında geçmiştir.

Kaşgarlı Mahmut'a göre Türk kelimesi "olgunluk çağı" Ziya Gökalp'e göre Türk kelimesi töre sahibi anlamında "kanun ve nizam" manalarına geldiğini bildirmiştir.

Çinli kaynaklarda miğfer anlamına gelen "Türk", Danimarkalı Tarihçi Wamberg (Vamberi) "Türemek (yürümekten, Yörük, türük)

Türklerin ana yurdu Orta "Asyadır" Orta Asya

Batı'da Hazar Denizi ve Aral Gölüne

Kuzeyde Sibiry Stepleri, Ural dağları

Doğuda Altay Dağları

Güneyde Hindikuş ve Karanlık Dağları arasında yer alır.

Orta Asya'daki belli başlı kültür merkezleri nerelerdir?

Anav, afanasyevo, andronova, karasuk, Tagar

kültürleridir. Yazının icadından önceki Türklere ait yerleşim yerleridir. Burada yapılan kazılarda Türklerin yaşam tarzı ile ilgili bilgi sahibi olmaktadır.

Günümüzde Aşkabat'ın güneydoğusunda bir yerleşim olan Anav kültürü yapılan kazılarda at ilk defa bu kültürde görülmüştür.

Anav kültürü Orta Asya'nın en eski kültürüdür.

Afanasyevo Kültürü: Altay Sayan Dağları'nın Güney batısında yer alan Afanasyevo kültürü ise yapılan kazılarda **Çakmaktaş, ok uçları, bıçaklar, kemik iğneler, bakır eşyalar, basit çömlekler bu kültür ile ilgili ele geçen belli başlı buluntulardır.**

Andronova bölgesinde sığır ve deveyi evcilleştirmişler.

Altın, bakır, tunç gibi madenlerden eşya yapmışlardır. Türklerin ilk atası olarak kabul edilir.

Andonova ve Karasuk kültürü afanesyevoy kültürünün devamı niteliğindedir. Yenisey Irmağının bir kolu olan karasuk Nehri'nden adını alan Karasuk kültürü en önemli özelliği dünyanın pek çok bölgesine göre demiri daha erken işlemeye başlamış olmalarıdır.

Karasuk kültürünün en belirgin özelliği İskit kültürünü oluşturan atlı göçebe kültürünün orta Asya'ya yayılmasını sağlamalarıdır.

Tagar kültüründe ise Madencilikte ileri gitmişlerdir. yapılan kazılarda tunçtan bıçaklar, ok uçları, Küçük hayvan heykelleri, çeşitli hayvan tavsiyeleri ve otak şeklinde ağaç evler bu kültürün belli başı eşyalarıdır.

Eski Türk toplumunun sosyal yapısı:

Toplum yapısı; **oguş, urug, boy, budun ve il** şeklindeydi.

Türkler köklü ve yerleşmiş bir toplum yapısına sahiptir eski Türk toplumunda en küçük birlik olan aile kan bağı esasına dayanmaktadır.

Türklerin dünyanın dört bir tarafında dağılmasına rağmen varlıklarını korumaları aile yapısına verdikleri önem den kaynaklanmaktadır.

Türkler devlete "**el**" veya "**il**" adını vermişler.

Bu sosyal yapı içerisinde hayatlarını sürdüren ve Orta Asya bozkırlarından elverişli alanların da hayvancılıkla uğraşan Türk boyları kendi aralarında güçlü sosyal birlikler oluşturmuşlar. Bunun ilk örneği Asya Hun Devletinde görmekteyiz. Göktürkler, Uygurlar da sonraki dönemlerde bunları takip etmiştir.

Devlet: Devlet, hukuk bakımından emretme hakkına ve yetkisine sahiptir. Devlet, milletin teşkilatlanmış halidir,

Devleti meydana getiren unsurlar:

Ülke, millet, egemenlik, Siyasi güç (teşkilat; Ordu, yönetim)

Devlet; milleti oluşturan insan topluluğunun egemenlik haklarını serbestçe kullanabilmesi amacıyla ülke adı verilen, sınırları belli bir toprak parçası üzerinde kurduğu siyasi teşkilattır. Bu tanıma göre devleti oluşturan temel unsurlar millet ve ülkedir. Türkler ülkeyi "**ulus**" veya "**yurt**" adıyla anmışlar, üzerinde bağımsız olarak yaşadıkları ve geçimlerini sağladıkları toprakları vazgeçilemez, kutsal bir varlık olarak görmüşlerdir. Bunun içindir ki üzerinde hâkimiyetlerinin simgesi olan bayraklarının dalgalandığı, yurtlarını savunmak için canlarını vermekten çekinmemişlerdir. MÖ

Kut Anlayışı:

Devleti yönetme yetkisinin Tanrı tarafından verildiği inancına kut anlayışı denir.

Yönetme yetkisinin kan yoluyla erkek evlatlara geçmesine

veraset denmiştir.

Bu durum taht kavgalarına neden olmuştur

Tanrı tarafından yönetme yetkisinin verildiğine inanılan

Hanedanlar:

Hunlarda **Tuk-u**

Göktürkler'de **Aşina,**

Uygurlarda **Yağlaklar** Gök tanrı tarafından yönetme yetkisinin bu haneden ailelerine verildiği inancı vardır.

Orta Asya; Gobi Taklamakan ve Karakum gibi çöllerden geniş bozkırlarda ve ıssız düzlüklerden oluşmuştur.

Ayrıca büyük bir bölümü kapalı havuzlardan oluşan Orta Asya'da yer yer yüksekliği 7 bin metreyi aşan sıra dağlar, büyük çukurluklar ve göller yer almıştır.

Bu coğrafi bölgedeki bozkırların kışın çok soğuk ve kar fırtınalı yazı ise genellikle sıcak ve kuraktır. Yazın ara sıra şiddetli sağanıklar olsa da yaşanan bu kuraklığı gidermede oldukça yetersizdir.

Bozkırın bu sert yapısı bölgede yaşayan kavimleri etkilemiş ve konar-göçer hayat tarzının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu zorlu yaşam şartları Türkleri konar – göçer yaşamaya zorlamıştır. Bu durum Türklerin savaşçılık yeteneklerinin gelişmesine neden olmuştur.

Türklerde yaşam tarzı:

-Devlet halk için vardı.

-Toprak kutsaldır ve devleti meydana getiren önemli unsurlardan birisidir.

-geniş yaylalarda yaşıyorlardı

-Temel geçim kaynakları hayvancılıktı. Ama hayvancılığın yanında dokumacılık, dericilik, maden işlemeciliği ile de geçinmişlerdir.

-Ticaretle de uğraşmışlar. İpek yolu güzergâhında ürettikleri ürünleri satmışlar eksikliklerini de satın almışlardır.

-akıncılık yapıyorlardı

-konargöçer bir toplum yaşantı tarzları vardı, yazın yaylalarda, kışın ise kışlaklarda geçirirlerdi. Kışlaklardaki yaşamlarında iskân sorunu ile karşılaşmışlar ve bunu da töre kurallarına göre halletmişlerdir.

-Irmak su, göl akarsu etrafında Konar göçer yaşamları vardı.

Geçim kaynakları hayvancılıktı

-yazın yaylalara göçüyor, kışın da kışlaklara geçerek konar-göçer yaşam tarzını sürdürüyorlardı.

Konar-göçer hayat tarzının kendilerine kazandırdığı kuvvet, cesaret ve hareketliliğin sonucu olarak da cihan hâkimiyeti ülküsünü benimsemişlerdir. Bu ülkü Türklerin adil ve eşitlikçi anlayışa dayanan Türk töresini dünyanın her yerinde yürürlüğe koyarak insanlığı barışa ve huzura kavuşturma idealinin bir sonucudur. Diğer yandan söz konusu fikrin doğmasında atın Türklerle sağladığı sürat ve üstünlük duygusu da etkili olmuştur.

Yaylak; yazın geçirdikleri yer. Selin, sulak, hayvanlar için otlağı bol olan yerlerdi.

- **Kışlak:** Kışı geçirdikleri yerdi. Hunlar evlerin dövülmüş topraktan yapmışlardı.

Uygurlar ise kerpiçten veya ahşaptan evler yaparlardı. Uygurlar yine şeylerin etrafını kalın ağaç kütükleri ile surlar yapmışlardır. Uygurlar Böğü Kağan döneminde Manizm dini kabul etmişler bu durum Uygurların yaşam tarzına etki etmiştir.

Yerleşik hayata geçmişler.

- Sanat, bilim, kültür alanında mimari alanda gelişmeler olmuştur.

-Yazılı eserler bırakmışlardır.

-Olumsuzluğu ise savaşçılık yeteneklerini yitirmeleri olmuştur. Savaşçılık yeteneklerini yitirdiklerinden savaşlarda başarısız olmuşlar ve Çinlilerin egemenliğine girmişlerdir.

ÜLÜŞ-(PAYLAŞTIRMA)

Yetki, görev ve gelirlerin adil paylaşımı demektir.

Hükümdar; ülke içinde yetki ve görev paylaşımında adaleti gözeterek yetki ve görevlendirmeler yapmasıdır.

Ülüş ilkesi gereğince Hunlar, Kök Türkler ve Uygurlarda ülke doğu-batı veya sağ-sol şeklinde ikiye ayrılırdı.

Tahta çıkan hükümdar sağ ve soldaki önemli devlet mevkilerini **yabgu, şad** gibi unvanlarla anılacak olan oğulları ve kardeşleri arasında üleştirirdi. Geriye kalan görevlere ise boy beylerini tayin ederdi.

Kağan; devlet görevleri için yaptığı paylaşırma işlemini orduda da yapar, askerî birliklerin başına hanedan üyeleri ve boy beyleri arasından seçtiği kişileri getirirdi.

Ülüş, eski Türk devletlerindeki protokol kuralları içinde önemli yer tutardı. Kağanın bulunduğu toy ve yemeklerde kimin nerede oturacağı, ikram edilen atın veya koyunun hangi parçasını kimin yiyeceği dahi ülüş ilkesine göre belirlenirdi. Aynı şekilde otlakların, avların ve ganimetlerin bölüşülmesinde de bu ilkeye uyulurdu. Ülüşle tespit edilen paylaşımı reddedenler ise itaatsizlikle suçlanarak cezalandırılırdı.

Hunların Çin Politikası: Çinliler üzerinde askeri güce dayalı baskı kurarak vergiye bağlamak.

Çinlilerin Hunlar üzerindeki Politikası: İpek yolunu ele geçirerek Türkler üzerinde egemenlik kurmak için Türk kağanlarına Prenses göndererek dostluk kurmak istediklerini söyleseler de asıl amaçları Çinli ajanlarla -taht kavgası çıkarmak, -boylar arası savaş çıkarmak -böylece içten zayıflatarak egemenliklerine almaya çalışmışlardır.

Kurultay:

Kurultay (toy) Siyasi, kültürel, hukuki ve ekonomik konularda genel kararları alan ve devlet yönetiminin temelini oluşturan en yüksek kuruldu. Toy veya kengeş denilen kurultaya; **Kağan, hanedan üyeleri, hatun, aygıcu, şad ve tiginler, boy beyleri ve toplumda** sözü geçen bilim ehli insanlardan oluşurdu.

Kurultay toplantıları genellikle yılın 1. 3. Ve 9 aylarında olmak üzere 3 kez toplanırdı, üyelerine "**toygun**" denirdi. Boy beylerinin kurultaya katılımı sadakat sayılırken katılmaması ise isyan kabul edilirdi.

İKİLİ TEŞKİLAT:

Devlet yönetiminde kolaylık sağlamak amacıyla doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılarak yönetmeye ikili teşkilatlanma denmiştir.

Bu sistemde daimi bir tarafın Hakimiyet üstünlüğü tanınmıştır. Buna göre kağan doğuda otururken batının yönetimi hükümdar ailesinden önde gelen bir kişiye genellikle kağan'ın kardeşine bırakılmıştır. Batıdaki yabgu unvanı ile doğudaki kağana bağlı olarak yönetmiştir.

TÜRKLERDE ORDU VE ASKERİ YAPI:

Türk ordusunda askerlerde bulunması gereken temel özellikler:

- Disiplin
- Emre itaat
- Hızlı hareket etme
- Hızlı karar verme
- Hedef vurma

A. Her an saldırıya açık bir coğrafyada yaşadıkları için konar-göçer toplulukların silahlı güce ihtiyaçları vardır. Bozkır kültürünün öğelerinden **atı kullanan ve demiri işleyen**

Türkler, askerî bakımdan çevresindeki milletlere üstünlük sağlamıştır.

B. Türk ordusu, ücretli askerlerden değil **her an savaşabilecek durumda olan süvarilerden kurulmuştur.** Örneğin Hunlar, çocuklarını daha küçük yaşlarda biniciliğe alıştırmıştır.

C. Türkler, **atı savaş sahasında kullanarak düşmanlarına karşı hız ve manevra üstünlüğü kazanmıştır.** Bu kabiliyeti kazanmalarında geliştirdikleri **üzengi, nal, gem ve eyer gibi aksesuarlar**; atı verimli kullanmalarını sağlamıştır. Bunun için Türk orduları, hafif silahlı ve hareketli süvarilerden kurulmuştur. **Süvarilik için zaruri olan pantolon, deri kuşak ve potin de Türklerin icadıdır.**

D. Bütün Türk devletleri ordularını Mete Han'ın kurduğu **onlu sistem'e** göre düzenlemişlerdir. (MÖ 209 yılı- **Türk Kara Kuvvetleri'nin kuruluşu**)

E. **Onlu teşkilat**, günümüze kadar hüküm süren diğer Türk devletleri ile süregelmiştir. Asya Hunları, Avrupa Hunları, Kök Türkler, Selçuklular ve Osmanlılar Dönemi'nde Türk ordusu bu sistem sayesinde dünyanın sayılı ordularından birisi olmuştur. **Ayrıca geçmişten günümüze dünyadaki modern ordular, bu onlu teşkilatı temel alarak ordularını bu şekil düzenlemişlerdir**

F. Tüm Türklerde **ordu-millet anlayışı** hâkimdir. Çünkü Türk toplumunda eli silah tutan herkes asker sayılmış ve **Hazar Devleti hariç**, ücretli yabancı asker bulundurmamışlardır. Sürekli olan Türk ordusunda kadın-erkek, genç-yaşlı her an savaşabilecek durumdadır.

G. Ordunun başında bugünkü genelkurmay başkanı yerinde olan "**sû-başı**"lar bulunmuştur

H. Savaş Stratejisi

Süvariler savaş öncesinde düşman bölgelerine yıldırma ve yıpratma amaçlı akınlar yaparlardı. Yelme denilen keşif kollarının düzenlediği bu akınların amacı düşman hakkında bilgi toplamaktı.

Türlere özgü bir savaş taktiği olan **Turan taktiği**, iki farklı savaş yönteminin uygulanması ile yapılan bir savaş usulüdür. Bu taktik, **sahte ricat** (geri çekilme, kaçma) ve **pusudan** oluşur. Bu savaş usulüne, Türk yurdunun eski adından dolayı "**Turan Taktiği**" veya "**Hilal Taktiği**" denilmiştir.

Kullandıkları silahları: Türkler savaşlarda hafif silah araçları; Kılıç, gürz, mızrak ve ok kullanmışlardır.

Oklar sadak, okluk veya kiş adı verdikleri torbalarda taşınırdı. "Ok" genellikle "huş" ağacından yay ise "kayın" veya "bambu" ağacından imal edilirdi.

Yayın kirişi ise hayvanların bacaklarından aldıkları sinir kasları veya hayvan bağırsaklarından yaparlardı.

3- TÖRE: TÜRKLERDE SÖZLÜ HUKUK KURALLARI

a) İlk Türk devletlerinde hukukun temelini ve kaynağını geleneklerden alan **sözlü hukuk** kuralları denilen "**töre**" oluşturmuştu. **Töre; sosyal düzeni sağlayan örf, âdet, gelenek ve ahlaki değerlerden beslenerek ortaya çıkmıştır.**

b) **Törenin oluşumunda;** a)kut anlayışı b)kağanlar tarafından konulan kurallar c)kurultaylarda alınan kararlar d)kağanın iradesiyle **toplum içinde yavaş yavaş oluşan gelenekler** etkili olmuştur.

c) Getirilen kuralların adalete uygun olmasına dikkat edilmiştir. Kağanlar da dâhil olmak üzere bu **töreye herkesin uyması zorunludur. (Kanun üstünlüğü)**

d) Türk töresine göre adam öldürmek, barış zamanında kılıç çekmek, zinada bulunmak, hayvan kaçırmak, hırsızlık yapmak ve benzeri hareketler kesin olarak yasaklanmıştı. Bu suçları işleyen kişiler idam edilirdi. **Hafif suçlara ise genellikle on günü aşmamak üzere hapis veya bedel ödeme cezaları verilir.**

e) Türk kağanları ülkelerinde adaletin sağlanmasına büyük önem vermiştir. Orhun Kitabeleri'nde **töre kelimesinin, on bir yerde** geçmesi ve bunun altısının il(devlet) ile birlikte kullanılmış olması bunun bir göstergesidir.

f) Uygurlarda Yazılı hukuk vardır. (**Hukuk Belgeleri**)

4- DİN VE İNANIŞ:

a) En yaygın din: **Göktanrı Dini ve Şamanizmdir.** Ayrıca bazı **doğa güçleri** ile **Ataların ruhlarına** da inanılmıştır.

b) Din adamlarına **Şaman / Kam**, cenaze törenlerine **Yuğ** denir.

c) Ahiret inançları vardır. Tanrılar adına kurbanlar keserler. Ölen kişiyi eşyaları ve atı ile birlikte gömerlerdi. Öldürdüğü kişi kadar **Balbal** adlı heykelticik dikerlerdi. Büyük mezar odalarına **Kurgan** denir.

d) Türkler, din konusunda çok **hoşgörülü olmuşlar, tutucu** davranmamışlar ve gerektiğinde din değiştirmişlerdir. (**Kültür etkileşimine açık**)

ASYA HUN DEVLETİ (MÖ 220-216)

Asya Hun Devleti tarihte bilinen ilk Türk devleti olup aynı zamanda Orta Asya'da ilk büyük devletidir.

Devletin Merkezi **Ötüken**di. I. Ve II. Gök Türklerin de merkezi **Ötüken** olmuştur. Bu tarihlerde Ötüken Türkler için kutsal şehir olarak kabul edilmiştir.

Hunların bilinen ilk kağanı Teoman (Tuman) "**şanyu**" veya "**tanhu**" unvanı ile tahta oturmuştur.

Şanyu: büyüklük ve genişlik anlamına gelir.

Teoman'dan sonra yerine geçen **Mete Han** onluk sistemini orduda kuran ilk hükümdar olmuştur. Bu sistemden diğer devletler de etkilenecek ordularını onlu sisteme göre düzenlemişlerdir.

Mete Han dönemi Asya hunları devletinde en parlak dönem olmuştur. Mete Han döneminde Çin üzerine hâkimiyet kurularak vergiye bağlanmıştır.

Mete Han'dan sonra yerine geçen **Ho-Han-Yeh**, Çin baskısından kurtulmak için Çin'in egemenliğine girmek istemesine karşı çıkan kardeşi Çi-çi arasındaki taht kavgaları başladı. Asya Hunları MÖ 58'de Güney Hunları ve Batı Hunları olarak ikiye ayrıldı. Güney Hunları Çin egemenliğine girerken Batı Hunları ise Çi-çi'nin MÖ 36 yılına kadar bağımsızlık mücadelesini sürdürdüler. Çinlilerin de desteği ile Ho-Han Yeh, Çi-çi'yi MÖ yenilgiye uğratarak Batı Hunlarına son verdiler. Çin Egemenliğindeki Hunlar MS 216 yılına kadar varlıklarını sürdürdüler.

I. GÖKTÜRKLER (552 -630):

Tarihte Türk adını ilk defa resmi devlet ismi olarak kullanan Gök Türkler Bumin Kağan liderliğinde Türk boylarını kendisine bağlanmıştır.

Çinlilerin kışkırtması nedeniyle Avarlara karşı ayaklanarak Avar Devleti'ne son veren Bumin Han, **merkezi Ötüken** olmak üzere devleti kurmuştur. Bumin Kağan'ın ölümü üzerine yerine oğlu Kolo geçtiyse de onun da ölmesi üzerine Bumin Kağan'ın diyer oğlu Mukan Kağan hükümdarlık tahtına geçmiştir.

En Parlak Dönem Mukan Kağan Dönemi Oldu:

Bu dönem Gök Türklerin **en parlak dönemi olmuştur.** Yani en güçlü dönemleri olmuştur. Mukan kağan'dan sonra kardeşi Taspar (Tapo) Kağan Devletin başına geçmiştir.

İstemi Yabgu'nun yerine geçen Tardu dönemde 682 yılında devlet Doğu ve Batı Göktürkleri olarak ikiye bölündü. Çünkü Tardu Doğu Göktürk Hakanlığına itaat etmeyerek Bağımsızlığını ilan etti. Böyle olunca taht kavgaları nedeniyle zayıfladı ve bir süre sonra yıkıldılar. Doğu Göktürkleri 630, Batı Göktürkleri ise 659 yılında bağımsızlıklarını kaybederek yıkıldılar.

II. GÖKTÜRKLER:

İkinci Göktürk Devleti (682- 742)

Çin egemenliğinde olan Türkler için zorlu yaşam günleri başladı. Çinliler Türk kızlarını ve küçük erkek çocuklarını köleleştirerek satmaya başladılar. Bu durumu hazmedemeyen ve Çin ordusunda üst düzey görevde bulunan Kürşat, 639 yılında 40 kişilik seçime kuvvetle Çin sarayını basarak Çin prensini kaçırmak istemiştir. Fakat başarısız olmuştur. Onun başlattığı bağımsızlık ateşi dalga dalga büyümüş ve Kutluk önderliğinde 682 yılında II. Göktürk Devleti kurulmuştur.

Kutluk Kağan

"İteriş" unvanı ile devlet yönetimini ele almıştır.

Vezir Tonyukuk ise **Apa Tarkan** unvanı alarak bütün askeri ve idari işlerin planlamasında İteriş Kağan'ın en büyük yardımcısı olmuştur.

İteriş Kağan ölümü üzerine tahta kardeşi Kapgan geçmiştir. Faaliyetler açısından Türk tarihinin en büyük yöneticilerinden biri olarak Kapgan Türk boylarını hâkimiyet altına almıştır. Ardından Batı Türkistan ve 701 yılında Demirkapı'ya kadar ulaşmıştır.

Kapgan Kağan'ın sert tutumu ve Çinlilerin kışkırtması nedeniyle Türk boyları birer birer isyan etmiştir. Bu durum devletin sarsılmasına neden olmuştur. Ölümünden sonra yerine **İnel** geçti ise de kurultayın kararı ile İnel tahtan indirilerek yerine **Bilge ve Kül Tigin** tahta geçmişlerdir.

Orhun Kitabeleri:

725'te Tonyukuk, 731'de Kül Tigin ve 735'te Bilge Kağanın ölümüyle adlarına anıt (kitabe) dikilmiştir.

İç karışıklıklar ve taht kavgaları çıkmıştır. **Basmiller, Karluklar ve Uygurlar** birleşerek Göktürkleri ortadan kaldırmışlardır. Göktürklerin yerine Uygurlar sahneye çıkmışlar ve aynı topraklara hâkim olmuşlardır.

Not: Bu dönemde ilk kez Türkler hem tarihlerini hem de sosyal yaşamlarını dile getiren zengin Yazılı Abideler (Kitabeler) bırakmışlar. Bunlar Türk Dilinin ve tarihinin geçmişini bize tanıtmakta yardımcı olmaktadır.

Orhun Kitabeleri II. Göktürk Devleti döneminde;

Vezir Tonyukuk (725),
Kül Tigin (732),
Bilge Kağan (735) adına dikilmiştir.

ORHUN KİTABELERİ (YAZITLARI)

Orhun yazıtlarının içeriğinde yer alan konular:

Devlet anlayışı ve vatan sevgisi
Devlet adamlarının ve halkın sorumlulukları
Çin'in Türk Devletlerini yıkma politikası
Gök Türklerin tutsaklık yılları
geçmişteki olaylardan ders çıkarmak
Geleceğe yönelik öğütler
Bağımsızlığın önemi

Türk beylerinin ve kavimlerinin eleştirileri devlet kurmanın zorlukları

Özellikleri:

ORHUN YAZITLARININ ÖNEMİ:

İlk Türk alfabesi kullanılmıştır.

Türk kelimesi ilk kez bu yazıtlarda Milliyet adı olarak kullanılmıştır.

Türk tarihinin ve edebiyatının ilk yazılı belgeleridir.

Kitabenin yazılmış olduğu alfabe çok gelişmiş bir Alfabedir.

Kullanılan dil, üslup ve anlatım bakımından mükemmel bir edebi dildir.

Kitabelerde geçen fakir milletin zenginleştirilmesi, açların duyulması, çıplakların giydirilmesi gibi sözler Türklerde sosyal devlet anlayışının göstergesidir.

Bu anıt Yuluğ Tigin tarafından yazılmıştır.

1893 yılında Danimarkalı W. Thamsen tarafından okunmuştur.

-Türk- tarihine; ait ilk yazılı ve siyasi bir belgedir.

-Türklerde sosyal devlet anlayışının ipuçlarını vermesi bakımından Türk tarihi açısından çok önemlidir.

Gök Türklerin Türk tarihindeki Önemi

1. İlk kez Türk adını taşıyan Türk devletini kurmuşlar.
2. İslâm öncesi kurulan Türk devletleri içerisinde en geniş sınırlara ulaşanı ve en güçlü olanıdır.
3. Milliyetçilik anlayışı bu dönemde büyük gelişme göstermiştir.
4. Türkistan bu dönemde hızla Türkleşmiştir.
5. En eski yazılı Türk belgeleri Göktürlere aittir. Orhun Kitabelerini hazırlayarak Türk tarihinin ve edebiyatının ilk yazılı örneklerini ortaya koymuşlardır.
6. Çadır hayatı sürmelerine rağmen gelişmiş bir yazı ve takvim kullanmışlardır.

Not: Göktürler döneminde belirgin şekilde ulusçu bir politika izlenmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında Türlerin uzun süre Çin esaretinde kalmalarının etkili olmuştur.

UYGURLAR: 744-840

Uygurlar Orhun ve Selenga bölgesinde yaşayan Uygurlar Karluk ve Basmil boyları ile birlikte ikinci Göktürk Devleti'ne son vermişlerdir.

744 yılında **Kutluk Bilge Kül Kağan** merkezi Ötüken olmak üzere Uygur devletini kurdular. Devletin bir süre sonra merkezini Ordu Balık'a (Karabalasagun) şehrine çektiler.

En Parlak Dönem:

Kutluk Bilge Kül Kağan'ın yerine geçen **Moyen Çor dönemi** Uygurların en parlak dönemi olmuştur.

Moyen Çor'dan sonra yerine geçen **Bögü Kağan** dönemde Çin ile olan ilişkilerden etkilenmiş ve Mani dinini kabul etmesi Türklerin yaşam tarzı üzerinde değişikliklere neden olmuştur.

Uygurların Yerleşik Hayata Geçmeleri:

Mani dininin etkisi ile Uygurlar yerleşik hayata geçmişler. Edebiyat, sana, yazı kültürü gelişmiştir.

Hukuk kurallarını ve ticaret kurallarını yazılı hale getirmişler. Mimari alanda eserler bırakmışlardır.

Mani İnanıcı'nın Olumsuz Etkisi:

Mani dini et yemeği yasaklamıştı bu nedenle et yememeleri savaşçılık yeteneklerinin kaybettiklerine neden olmuştur. Kırgızlar 840 yılında Uygur topraklarına girerek başkent Ordu Balık'ı işgal ettiler. Bundan sonra Uygurlar Çin'in kuzeyine giderek Kansu ve Doğu Türkistan Uygur devleti kurdular.

Uygurlar XIII. Yüzyılda Moğolların hâkimiyetine girerek Moğol devleti düzeninde etkin görev aldılar. Moğol devletinin resmi dilini Uygurca yaptılar. Böylece Moğolların Türkleşmesinde önemli rol oynadılar.

SORU VE CEVAPLARINIZ

Tarihte bilinen ilk Türk topluluğu hangisidir?

İskitler

Türk tarihindeki Hıristiyanlığı kabul eden ilk Türk toplumu olarak bilinen ve İstanbul'u iki kez kuşatan Türk devleti hangisidir?

Avarlar

3. İpek Yolu hâkimiyeti için Sasani ve Bizans ile ittifak yapan Türk devleti hangisidir?

Göktürkler

4. Uygurlar hangi hükümdar döneminde resmi olarak Maniheizm dinini kabul etmişlerdir?

Bögü Kağan.

5. Kavimler göçünden sonra Avrupa'da görülen düşünce yapısı düşünce (Doğmatik Düşünce)'dir

skolastik

6. Çinliler topraklarını akınlarından korunmak yaptılar?

Hun

7. Asya hunları Büyük Selçuklu Devleti ve Bizans arasında 1071'de yapılan Malazgirt Savaşı'nda Bizans ordusunda ücretli askerlik yapan savaş sırasında karşı tarafın Türk olduğunu anlayıp taraf değiştiren Türk boyu'dir.

Uz-Peçenek

8. Kavimler Göçü sonucu Macaristan'da kurulan Türk devleti hangisidir?

Avrupa Hunları

9. Türk tarihinde bozkırın kuyumcuları olarak adlandırılan Türk devleti hangisidir?

Sakalar (İskitler)

10. Avarların egemenliğine son vererek 552 yılında Bumin Kağan tarafından kurulan Türk devleti hangisidir?

Göktürkler.

11. Avrupalıların kendilerini cezalandırmak için Tanrı tarafından gönderildiğine inandıkları ve tanrının kamçısı unvanını verdikleri Türk hükümdarı hangisidir?

Atilla

12. Asya Hun Devleti'nin ilk hükümdarı kimdir?

Teoman

Kavimler Göçü'nün başlamasına neden olan Türk devleti hangisidir?

Avrupa Hunları

13. Emevi akınlarını durdurarak Emevilere karşı Orta Asya'yı savunan Türk devleti hangisidir?

Türkîşler

14. Atilla'nın Bizans'ı etkisiz hale getirerek vergiye bağladığı anlaşmalar hangisidir?

Margos ve Anatolios

15. İskitlerin (sakaların) en tanınmış hükümdarı hangisidir?

Alper Tunga

16. Dede Korkut Hikâyeleri hangi iki Türk boyunun savaşlarını anlatmaktadır

Kıpçak-Oğuz

17. Türk tarihinde yöneticilerinin Museviliği benimseyen ilk ve tek Türk devleti hangisidir?

Hazarlar

18. Türk tarihinde matbaayı kullanan ve kütüphane kuran ilk Türk devleti hangisidir?

Uygurlar

20. Türk kelimesi hangi anlama gelir:

"Miğfer"

Türklerde yönetme gücünün meşruiyet kaynağı....."**Kut**" inancıdır.

Kut sahibi olan hükümdar Tengri'den aldığı iktidar gücüyle:

1. Ülke içinde meşruiyetini sağlamlaştırır,

2. Dağınık boyları idaresi altında birleştirir ve sınırlarını genişletirdi.

Kaçan; Yönetme yetkileri sadece kendi milletlerini değil bütün insanlığı yönetme yetkisine sahip olduğu anlayışını içindeydiler.

Tanhu veya Şanhu: Asya Hun Devleti hükümdarları sonsuz genişlik ve yücelik anlamına gelen anlamında kullandıkları unvandır.

Türk erkeğinin kutsal bir sevgi ile bağlanıp koruduğu üç şey

.....

kadını, atı, kılıcı.

Türk hükümdarları kendilerini'ya karşı sorumlu

sayarları. (**Gök Tengri**)

Türk Göçleri'nin Sebepleri:

Ekonomik sıkıntılar

Kuraklık

Nüfus artışı

Otlakların yetersizliği nedeniyle olmuştur.

Göçü kolaylaştıran sebepler:

Konar-Göçer yaşam tarzının etkisi nedeniyle cesur, kuvvet cesaret ve hareketlilik etkili olmuştur.

At ve araba surat ve üstünlük kazandırmıştır.

Sadece özgür ve bağımsız olarak yaşadıkları toprakları yurt olarak kabul etmişlerdir. Özgürlük ve bağımsızlıklarını kaybettiklerinde konar göçer yaşam tarzının kendilerine sunduğu avantajın etkisiyle hiç zorlanmadan rahatlıkla daha güvenli, daha sulak ve verimli yerlere göç etmişlerdir.

Milattan önce ilk göç eden Türk topluluğu Yakut ve Çuvaş

Türkleri olmuştur.

Milattan önce İskitlerin Orta Asya ve Mezopotamya'ya inmeleri nedeniyle Persler ve Asurlarla mücadele etmişlerdir.

Milattan sonra göç eden Türkler:

Hindistan, Afganistan taraflarına göç eden Türkler burada Ak Hunlar devletini kurdular ki bu devlet Göktürkler ile Sasanilerin ittifakı sonucu yıkıldı.

Avrupa'ya göç edenler, **Avrupa Hunları, Tuna Bulgarları ve Avar** devletini kurdular.

Milattan Sonra; **İran, Irak, Suriye ve İslam topraklarına göç eden Türkler** ise Oğuzlardır. Oğuzlar buralarda **Selçuklular** Devletini kurmuşlardır.